

ความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

Fulfilling in Theravāda Buddhist Texts

สุภามาศ โพธิ์ทอง Suphamas Pothong^๑
บรรจบ บรรณรุจิ Banjob Bannaruji^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดัชนีนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาความปรารถนาและความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิถีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการค้นคว้าวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ความสมปรารถนาต้องมีความเชื่อมโยงกับการตั้งความปรารถนาเสมอและอาศัยปัจจัยหลายอย่างมาสนับสนุนจึงจะสำเร็จสมปรารถนาได้ตามความปรารถนาของมนุษย์ ๓ ระดับ คือ ระดับมนุษย์สมบัติและระดับสวรรค์สมบัติ มีความปรารถนาใน ๕ ด้าน คือ ๑) โภคะ ๒) อายุ ๓) วรรณะ ๔) สุข ๕) ยศ หลักธรรมและวิถีปฏิบัติให้สมปรารถนาคือลงมือปฏิบัติตามหลักที่จะนำพาให้ถึงมนุษย์สมบัติได้ เช่น อิทธิบาท ๔ ศีล ๕ เป็นต้น และ หลักธรรมและวิถีปฏิบัติให้สมปรารถนาคือลงมือปฏิบัติตามหลักที่จะนำพาให้ถึงสวรรค์สมบัติได้ เช่น ทวารธรรม ๔ ศีล ๘ เป็นต้น ส่วนความปรารถนาระดับนิพพานสมบัติมีความปรารถนาใน ๒ ด้าน คือ ๑) สอุปาทิเสสนิพพาน ๒) อนุปาทิเสสนิพพานสมบัติ หลักธรรมและวิถีปฏิบัติให้สมปรารถนาคือลงมือปฏิบัติตามหลักนิพพานสมบัติได้ เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ หลักกรรมฐาน ๒๐ ซึ่งจะเป็นหนทางให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติอันเป็นถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตของมนุษย์ทุกคน

คำสำคัญ: ความสมปรารถนา มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand.

^๒ สถาบันปฏิบัติจิตภาวนา มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก Institute of
Spiritual Practice, The Word Buddhist University, Thailand.

Abstract

This thematic paper entitled ‘The Analytical Study of Fulfilling in Theravāda Buddhist Texts’ has objectives: 1) to study a wish and a wish-fulfillment in Theravāda Buddhist texts, 2) to study Dhammas supporting a wish-fulfillment in Theravāda Buddhist Texts, and 3) to analyze practical ways leading to a wish-fulfillment in Theravada Texts. This is a documentary research. In the research, it was found that when they are combined together then it is ‘a wish-fulfillment’ referring to the achievement as one made a wish for. As for the significance of a wish-fulfillment, it necessarily requires the connection with putting a wish for; such a wish cannot be actualized unless one’s wish is put before and its achievement also depends upon many factors. Three levels of a wish-fulfillment, human, heavenly prosperity and successful attainment of Nibbāna were found to the followings items: 1) a wish-fulfillment in prosperity of wealth, 2) age, 3) colour of the skin, 4) happiness, 5) glory. It showed that Dhammas conducive to the achievement of wish-fulfillment and heavenly prosperity, in human beings’ prosperity consist in the following ones: four accomplishments, four Deva-Dhammas. As far as this research is concerned, the practical ways leading to the achievement of wish-fulfillment in human being’s heavenly prosperity obviously the 5 and 8 precepts. In the prosperity of Nibbāna, two types of achievement were found, Nibbāna with the substratum of life remaining and Nibbāna without any substratum of life remaining. In order to attain these two kinds of Nibbāna, one should actively follow the followings ways of practices: eightfold path; all these virtues are strongly believed to bring about mentioned achievement through the cultivation of tranquility development and insight development and this prosperity is absolutely held as the ultimate goal of all human beings’ life.

Keywords: Fulfillment, Human Prosperity, Heavenly Prosperity,
Nibbāna Prosperity

๑. บทนำ

ในงานวิจัยคุณิพนธ์นี้ ผู้เขียนได้นำเสนอความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาไว้คร่าวๆ ดังนี้ ความปรารถนาของมนุษย์มิได้มีความหยุดนิ่ง บางคนก็สมปรารถนาและบางคนไม่สมปรารถนาเพราะเหตุไร สิ่งที่มีมนุษย์ปรารถนามีอะไรบ้าง อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้สมความปรารถนา ดังกรณีตัวอย่างจากอดีตชาติของพระนางพิมพา พระนางเกิดเป็นนางสมิตตาได้พบกับสุเมธดาบส และจากแรงอธิษฐานโดยการตั้งจิตปรารถนาจึงได้พบกับพระพุทธเจ้ากล่าวคือ เมื่อสุเมธดาบสได้พบพระพุทธเจ้าที่ป่ากรแล้วอธิษฐานต้องการเป็นอย่างพระองค์บ้าง ก็ทอดตัวเป็นสะพานแล้วจึงได้ตั้งความปรารถนาเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นางสมิตตาเมื่อเห็นสุเมธดาบสรู้สึกเลื่อมใสได้อธิษฐานขอให้ดอกอุบล ๕ กำมือของสุเมธดาบสกับ ๓ กำมือของตนเป็นปัจจัยให้ได้ตรัสรู้ในอนาคต แล้วตั้งจิตปรารถนาขอเกิดเป็นบาทบริจาริกาของสุเมธดาบสทุกชาติ เพื่อช่วยเหลือสุเมธดาบสให้ได้บรรลุโพธิญาณ และขอมีส่วนร่วมการบรรลุธรรมนั้นด้วย นางได้กระทำความดีตามที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้ เมื่อมหาชนได้ฟังคำพยากรณ์แล้วพากันยินดีตั้งความปรารถนาว่า หากตนไม่ได้บรรลุผลตอนนี้ก็ขอตั้งความปรารถนาบรรลุผลในกาลที่ดาบสนี้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เมื่อพระนางพิมพากลับชาติเกิดเป็นหญิงสาวเห็นพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ทรงตั้งภิกษุณีนางหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านบรรลุมหาภิณยานางปรารถนาและถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้าแล้วตั้งจิตอธิษฐานเปล่งวาจาปรารถนาตำแหน่งเอตทัคคะด้านบรรลุมหาภิณยานั้น^๓

การตั้งความปรารถนา และการสมปรารถนาของบุคคลทั้งหลายเช่น พระนางมุสสตี ที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค สักการบูชาอันข้าพระพุทธเจ้ากระทำในพระองค์ด้วยผจงจนแก่นจันทร์นี้ ขอให้ข้าได้สมความยินดีเป็นพุทธมารดาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล อันทรงพระญาณวิเศษปรากฏเหมือนอย่างพระองค์ฉะนี้^๔ และในพาหิยสูตร ทารุจิริยะนี้เคยตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ตรัสรู้เร็วพลัน ในศาสนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า^๕ ในชาติสุดท้ายพอฟังพระธรรมเทศนาโดยย่อของพระผู้มีพระภาค จิตของพาหิยะทารุจิริยะจึงหลุดพ้นจาก อาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถ้อยมั่นบรรลุอรหัตต์ทันที^๖ สมปรารถนาที่ตนได้เคยตั้งไว้ในอดีตชาติเป็นต้น

ส่วนเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ สิ่งทีพึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตของ

^๓ ขุ.อ.ป.อ. (ไทย) ๘/๑/๓๑-๔๒.

^๔ กระทรวงศึกษาธิการ, มหาเวสสันดรชาดก ฉบับที่ ๑๓, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่องค์การการค้าคุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๗.

^๕ ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑๐/๘๑-๘๒.

^๖ ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓.

มนุษย์ซึ่งจัดว่าเป็นความสำเร็จในชั้นต่างๆ นั้น ความปรารถนาของมนุษย์มีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑) มนุษย์สมบัติ ๒) สวรรค์สมบัติ ๓) นิพพานสมบัติ พระพุทธศาสนาให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือ นิพพานสมบัติซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมพระพุทธศาสนาได้นำคำว่าประโยชน์มาจัดแบ่งระดับชั้นต่างๆ มีตั้งแต่ชั้นสามัญธรรมดาไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด และบุคคลจะบรรลุสมบัติทั้ง ๓ สมปรารถนาของตนได้อย่างไร ฉะนั้น การตั้งความปรารถนา การสมปรารถนาและกรรม (การกระทำ) มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันในอดีต ปัจจุบัน และ อนาคตของบุคคลอย่างไรบ้าง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ความปรารถนา และการสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมและวิถีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้เขียนจึงต้องการที่จะค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาความปรารถนาและความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิถีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๓. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

๓.๑ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความปรารถนาและความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่างๆ

๓.๒ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทจากเอกสารงานวิชาการ ตำราวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓.๓ ศึกษาวิเคราะห์วิถีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เรื่องความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในปัจจุบัน

๔. ความปรารถนาและความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ความปรารถนาและความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ความหมายของความปรารถนา เช่น ในพจนานุกรม บาลี-ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า ความปรารถนาในภาษาบาลีมีใช้ ๒ คำคือ ๑) มโนรถ หมายถึง ความปรารถนา ความสมหวัง ๒) ปตถนา หมายถึง ความปรารถนา ความตั้งใจ ความมุ่งหมาย คำว่า สมปรารถนา แยกเป็น ๒ คำ คือ คำ สม หมายถึง เหมาะกับ ควรแก่ และปรารถนา หมายถึง มุ่งหมาย อยากได้ ต้องการ เมื่อนำมารวมกัน จึงเป็นคำว่า สมปรารถนา มีความหมายว่า สมความมุ่งหมาย สมความต้องการ และสมความตั้งใจ ในหนังสือและเอกสารของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายถึงของคำว่า ความปรารถนาและความสมปรารถนาใกล้เคียงกัน เพราะความปรารถนามาจากภาษาบาลีจึงมีคำแปลคล้ายคลึงกันดังได้อธิบายมาแล้ว ส่วนความสำคัญของความสมปรารถนาจะต้องมีความเชื่อมโยงกับการตั้งความปรารถนาเสมอเหมือนเป็นของคู่กัน ความปรารถนาที่จะสำเร็จได้นั้นต้องมีการตั้งความปรารถนาและอาศัยปัจจัยหลายอย่างมาสนับสนุนจึงจะสำเร็จความสมปรารถนาได้

ระดับของความปรารถนาของมนุษย์ มี ๓ ระดับ คือ มนุษย์สมบัติ ต้องปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรแก่การได้มนุษย์สมบัติ แบ่งออกเป็น ความปรารถนาเรื่องโภคะ คือ การมีทรัพย์สมบัติมาก เพราะในอดีตชาติบุคคลนั้นเคยให้ทานมากจึงส่งผลให้เกิดมาในชาตินี้มีทรัพย์สมบัติมาก และรักษาศีลข้อที่ ๒ คือ อทินนาทาน ผู้นั้นย่อมจะมีทรัพย์สมบัติมาก ความปรารถนาของมนุษย์เรื่องอายุ ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากในโลก เมื่อมนุษย์มีสุขภาพจิตที่ดีแล้วก็จะทำให้มีสุขภาพกายที่ดีตามไปด้วย ก็จะทำให้เขาอายุยืนยาวตามสมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้ ความปรารถนาของมนุษย์เรื่องวรรณะ มี ๒ ด้าน คือความงามภายนอกและความงามภายใน ความปรารถนาของมนุษย์เรื่องความสุข มี ๒ ประเภทคือ กายิกสุข คือ ความสุขทางกาย และเจตสิกสุข คือสุขทางใจ ส่วนคิหิสุขเป็นความสุขของผู้ครองเรือนเป็นแบบฉบับของผู้มีครอบครัวที่ดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ ความปรารถนาของมนุษย์เรื่องยศ แบ่งเป็น บริวารยศ ได้แก่ยศ คือความมีบริวาร และเกียรติยศ ได้แก่ ยศ คือ ชื่อเสียงยกย่องสรรเสริญ ยศที่เกิดจากคุณความดี ความปรารถนาของมนุษย์ระดับมนุษย์สมบัติ ต้องปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรแก่การได้มนุษย์สมบัติด้วย ไม่ใช่ตั้งความปรารถนาอย่างเดียวแล้วจะได้ การตั้งความปรารถนาเป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญในการที่จะได้มาซึ่งสมบัติตามที่ตนได้ปรารถนาเอาไว้ ความปรารถนาของมนุษย์ระดับสวรรค์สมบัติ แบ่งเป็น เทวดาชั้นกามาวจรภูมิ ๖ ชั้นเช่น เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นรูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้นเช่น เทวดาชั้นพรหมปาริสีชชา และเทวดาชั้นอรุพาจร ๔ ชั้นเช่น เทวดาที่เป็นพรหมชั้นอากาศานัญจันตนะเป็นต้น บุคคลผู้ปรารถนาสวรรค์ในโลกหน้าควรรักษาศีลเป็นประจำ เมื่อละโลกนี้ไปแล้วจะไปบังเกิดในสวรรค์สมปรารถนาที่ตนตั้งไว้ ความปรารถนาของมนุษย์ระดับนิพพานสมบัติ แบ่งเป็น สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ความดับกิเลสที่ยังมีขันธเหลืออยู่ และอนุปาทิเสสนิพพาน คือ ความดับกิเลสที่ไม่มีขันธเหลือ ต้องเป็นไปทีละขั้นทีละระดับ โดยเริ่ม

ตั้งแต่ระดับต่ำสุดคือ มนุษย์สมบัติ และค่อยๆ สูงขึ้นไปตามลำดับ จนถึงระดับสูงสุด คือระดับนิพพานสมบัติ อันได้แก่ นิพพานสุขซึ่งถือว่าเป็นสมบัติที่สมบูรณ์ที่สุด

ส่วนเหตุปัจจัยของความสมปรารถนา ๔ ประการ คือ ๑.ศรัทธาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ได้แก่ กัมมศรัทธาคือ เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม วิปากศรัทธา คือ เชื่อวิปากเชื่อผลของกรรม กัมมัสกตาสศรัทธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ตถาคตโพธิศรัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อเรามีศรัทธาแล้วเราก็จะมุ่งมั่นกระทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๒.ศีลสัมปทา คือ ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ถ้าบุคคลมีศีลแล้วก็ไม่มีการเบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ฉะนั้น ศีลจึงมีความสำคัญต่อการตั้งความปรารถนาและสมปรารถนาของบุคคลที่ตั้งไว้ในอดีต จาคะสัมปทา คือ การถึงพร้อมด้วยการเสียสละ เพราะการเสียสละเป็นการลดความตระหนี่ถี่เหนียวของตนเองส่วนหนึ่ง และเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันที่ตกทุกข์ได้ยาก ฉะนั้น จาคะจึงมีความสำคัญต่อการตั้งความปรารถนาและสมปรารถนาของบุคคล ๔.ปัญญาสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยปัญญา ได้แก่ปัญญาที่เห็นชอบทั้งในทางโลกและทางธรรม ย่อมเป็นธรรมเครื่องส่องทางดำเนินชีวิตของผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ยิ่งๆ ขึ้นไปในภายหน้าจนถึงมรรค ผล นิพพานที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง และเป็นบรมสุขบัณฑิตผู้รู้จริงจึงสรรเสริญปัญญาไว้ในท่อนกสถานเช่น แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี บุคคลย่อมบริสุทธิตัวด้วยปัญญาเป็นต้น

ความสมปรารถนาของบุคคล ๕ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มภิกษุเช่น ๑) สุเมธดาบสได้ตั้งความปรารถนาในสมัยของพระพุทธเจ้าที่ปังกรเมื่อได้รับพยากรณ์แล้วต้องบำเพ็ญบารมีถึง ๔ อสงไขยกัฏฐิ ๑๐๐,๐๐๐ กัฏฐิ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมความปรารถนาที่พระองค์ได้ตั้งไว้ ๒) พระสารีบุตร คือ ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาไว้ในสมัยของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าแล้วสมปรารถนาในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม (๒) กลุ่มภิกษุณีเช่น พระเขมาเถรีตั้งความปรารถนาจะเป็นอัครสาวิกาเบื้องขวาในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ สำเร็จสมปรารถนาในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม (๓) กลุ่มอุบาสกเช่น อนาถบดินทิกเศรษฐีตั้งความปรารถนาจะเป็นผู้เลิศในการถวายทานในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระสำเร็จสมปรารถนาในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม (๔) กลุ่มอุบาสิกาเช่น นางวิสาขาตั้งความปรารถนาในการเป็นหญิงผู้เป็นอุปัฏฐายิกาในสมัยพระพุทธเจ้าทรงนามว่าปทุมุตตระ และสำเร็จสมปรารถนาในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม (๕) กลุ่มเทวดาเช่น เทพธิดาในปฐมปีฐวิมานที่ได้ถวายตั้งแต่ภิกษุผู้เพิ่งมาถึงได้กราบไหว้ ประคองอัญชลี และถวายทานตามกำลังทรัพย์ เพราะบุญนั้นนางจึงมีผิวพรรณงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่นางในวิมานนี้ และโภคะทั้งปวงล้วนน่าพอใจเกิดขึ้นแก่เทพธิดานั้น ความสมปรารถนาของพวกเทพธิดาผู้เกิดในวิมานหรือ ผู้ได้วิมาน และเล่าประวัติของตนเองว่าได้ทำกุศลกรรมอะไรไว้จึงได้วิมานเช่นนั้นสมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้

๕. หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็น หลักธรรมที่สนับสนุนความสมปรารถนาในมนุษย์สมบัติ คือ ๑. อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะมีความพอใจ วิริยะมีความเพียร จิตตะมีใจจดจ่อ และวิมังสามีความรอบคอบในการพิจารณา เมื่อมนุษย์ทุกท่านต้องการจะเดินทางไปไปสู่ความสำเร็จในชีวิต และการงานสมปรารถนาที่ตนได้ตั้งเอาไว้ หากปฏิบัติตามกรอบหลักอิทธิบาท ๔ ได้ครบถ้วนก็ถือว่า เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงมนุษย์สมบัติตามที่ตนปรารถนาไว้อย่างแน่นอน ๒.ศีล ๕ คือ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤติผิดในกาม ห้ามพู่เทจ ห้ามเสพของมีนเมา เมื่อมนุษย์รักษาศีล ๕ ประการนี้แล้วโลกหรือสังคมก็จะสงบสุข ฉะนั้น ศีล ๕ จึงเป็นพื้นฐานขั้นต้นให้บุคคลบรรลุถึงมนุษย์สมบัติได้อย่างแน่นอน ๓. หลักกรรมตามนัยแห่งจุฬามณีวิมังสาสูตร เช่น บุคคลผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ตายไปจะเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นคนมีอายุยืน บุคคลผู้ที่ให้ข้าว น้ำแกงสมณะหรือพร้าหมณฺ์ เมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ในภายหลังจะเป็นคนมีโภคะมากร่ำรวย เป็นต้น ๔. อธิษฐานธรรม คือ ปัญญา ความรู้ชัด สัจจะความจริง จาคะ ความสละ และอุปสมะความสงบเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้สงบจากกิเลส และสนับสนุนให้บรรลุถึงมนุษย์สมบัติตามที่ตนปรารถนาไว้ ๕. พละ ๕ สัทธาพละ คือ ความเชื่อ วิริยะพละ คือ การปรารถนาความเพียรทางใจ สติพละ คือ สติความตามระลึก สมาธิพละ ความตั้งอยู่แห่งจิต ปัญญาพละ กำล้างปัญญา เป็นหลักธรรมสำคัญในการปฏิบัติสู่จุดหมายชั้นต่างๆ ของชีวิต และหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในมนุษย์สมบัติตามที่ตนต้องการ ๖. ปัญญา ๓ ประกอบไปด้วยสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา เป็นหลักธรรมในการสร้างคุณค่าต่อชีวิตให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในมนุษย์สมบัติได้ตามความต้องการ

หลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในสวรรค์สมบัติ แบ่งออกเป็น ๑. พรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วย เมตตา คือ ความรักใคร่ กรุณา คือ ความสงสาร มุทิตา คือ ความพลอยยินดี และอุเบกขา คือ ความว่างใจเป็นกลาง มนุษย์ท่านใดมีพรหมวิหาร ๔ ประการ มนุษย์ท่านนั้นย่อมมีจิตใจสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ของตนเองและผู้อื่น เมื่อมีเมตตาก็จะเป็นที่รักใคร่ของทุกคน ถ้ามนุษย์ทุกคนปรารถนาสวรรค์สมบัติควรเจริญพรหมวิหาร ๔ เป็นประจำ ๒. ศีล ๘ ประกอบด้วย งดเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป งดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์ งดเว้นจากการกล่าวเท็จ งดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท งดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล งดเว้นจากการฟ้อนรำ เป็นต้น งดเว้นจากการนั่งและการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในสวรรค์สมบัติ คือ บุคคลรักษาศีล ๘ แล้วเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะไปบังเกิดในสวรรค์ ๖ ชั้น มีสวรรค์ชั้นจตุมหาราชเป็นต้นตามที่ตนปรารถนาไว้ ๓.หลักเทวธรรม คือ หิริ หมายถึง ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ หมายถึง ความเกรงกลัวต่อบาป สุกกธรรม หมายถึง

ธรรมฝ่ายขาว เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในสวรรค์สมบัติ หรือ ทำให้ผู้ปฏิบัติมีสถานะความเป็นเทวดาคงอยู่ได้นาน ทั้งยังเหตุแห่งการเกิดในเทวโลกและพรหมโลกสมปรารถนา ๔. วัตตบท ๗ ประการ ได้แก่ เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต เราพึงประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต เราพึงพูดคำอ่อนหวานตลอดชีวิต เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต และเราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในสวรรค์สมบัติ เป็นหนทางที่นำไปสู่สวรรค์สมบัติได้สมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้

หลักธรรมที่สนับสนุนความสมปรารถนาในนิพพานสมบัติ แบ่งออกเป็น ๑. สติปัฏฐาน ๔ ประกอบด้วย กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถ้ามนุษย์ทุกคนปรารถนานิพพานสมบัติต้องปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพราะสติปัฏฐาน ๔ เป็นองค์ธรรมเครื่องตรัสรู้ให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติได้ ๒. สัมมปธาน ๔ ประกอบด้วย สัจจปธาน ได้แก่ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นภายในจิตใจ ปหานปธาน เพียรพยายามที่ละบาป ละอกุศล ซึ่งมีอยู่แล้วภายในจิตใจ ภวานาปธาน เพียรพยายามที่จะกระทำให้กุศลเกิด อนุรักษนาปธาน การพยายามรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป หลักธรรมที่สนับสนุนความสมปรารถนาในนิพพานสมบัติได้ ๓. อินทรีย์ ๕ อินทรีย์ประกอบด้วย สัทธินทรีย์ (อินทรีย์คือศรัทธา) วิริยินทรีย์ (อินทรีย์คือวิริยะ สตินทรีย์ (อินทรีย์คือสติ) สมาธินทรีย์ (อินทรีย์คือสมาธิ) ปัญญินทรีย์ คือ อินทรีย์คือปัญญา รู้ทั่วอริยสัจ ๔ มีทุกข์ เป็นต้น หรือทำให้รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สามารถครอบงำวิชา ครองความเป็นใหญ่กว่าธรรมอื่นในลักษณะแห่งการเห็น หรือส่องสว่าง หรือรู้ทั่วถึงธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่ควรเสพและไม่ควรเสพ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว และที่เข้ากันได้และเข้ากันไม่ได้ จึงเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติได้ ๔. โขขณิก ๗ ประกอบด้วย สติสัมโพชฌงค์ อัมมวិเจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในนิพพานสมบัติได้เหมือนกัน ๕. อริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นหนทาง หรือเป็นเครื่องมือ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติซึ่งจะถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตคือ การไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

๖. วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาของมนุษย์ในมนุษย์สมบัติ คือ ๑. ความสมปรารถนามนุษย์สมบัติเรื่องโรคะ ได้แก่ การให้ทานแก่ผู้ทรงศีล และการรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๒ อทินนาทาน คือ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่น ก็จะสมปรารถนาในเรื่องโรคะและปลอดภัยจาก โจรภัย อัคคีภัย เป็นต้น ๒. ความสมปรารถนามนุษย์สมบัติเรื่องอายุ คือ การรักษาศีล ๕ ข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการเบียดเบียนและฆ่าสัตว์ทุกชนิดเกิดมาจะทำให้มีอายุยืนยาว ๓.

ความสมปรารถนามนุษย์สมบัติเรื่องวรรณะ คือ จะต้องเป็นผู้ไม่มักโกรธและเจริญเมตตาควบคุมไปด้วยจึงจะเป็นคนมีผิวพรรณงาม ๔. ความสมปรารถนามนุษย์สมบัติเรื่องความสุข คือ กายิกสุข ความสุขทางกาย เจตสิกสุข ความสุขทางใจ และคติสุข ๔ ประการ เป็นต้น ๕. ความสมปรารถนามนุษย์สมบัติเรื่องยศ คือ การไม่คิดริษยา ไม่อิจฉาในลาภสักการะของบุคคลอื่น และถึงพร้อมด้วยสังคหัตถ์คือการเอื้อเฟื้อต่อบุคคลผู้เป็นบริวาร วิเคราะห์วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงมนุษย์สมบัติตามหลักธรรม คือ ๑. ตามหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เมื่อปฏิบัติได้ครบถ้วนก็จะประสบความสำเร็จในมนุษย์สมบัติตามที่ตนปรารถนาไว้อย่างแน่นอน ๒. ตามหลักศีล ๕ คือ การถือศีล ๕ เป็นสิ่งที่เราควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อเป็นปัจจัยสนับสนุนให้บรรลุถึงมนุษย์สมบัติสมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้ ๓. ตามหลักอุทเทสิกขมวิภังคสูตร คือ การประกอบกรรมดีเป็นเหตุให้เกิดในภพภูมิที่ดี มีการให้ผลของกรรมดีต่าง ๆ กันสมปรารถนาในมนุษย์สมบัติที่ตนตั้งไว้ ๔. ตามหลักอริยฐานธรรม ๔ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และอุปสมะจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงมนุษย์สมบัติตามที่ตนปรารถนาไว้ ๕. ตามหลักพละ ๕ คือ สัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ เพื่อเป็นการสร้างคุณค่าให้กับชีวิต คลายความยึดมั่นถือมั่นในโลกธรรม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขในมนุษย์สมบัติสมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้ ๖. ตามหลักปัญญา ๓ คือ สุตตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา คือ ความรู้อันเกิดจากการลงมือปฏิบัติ การพัฒนาปัญญาในระดับภavana ซึ่งเป็นความรู้นี้จะทำให้รู้เข้าใจสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริงและสามารถดำเนินชีวิตอย่างไม่มีโทษภัย จึงมีความสุขได้อย่างแท้สมปรารถนาที่ตนได้ตั้งไว้

วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาของมนุษย์ในสวรรค์สมบัติ แบ่งเป็น ๑. ความสมปรารถนาของมนุษย์ในสวรรค์สมบัติเรื่องอายุเช่น ๕๐ ปี ของมนุษย์เท่ากับวันหนึ่ง ค็นหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช อายุของเทวดาในสวรรค์ต่างๆ มีอายุแต่ต่างกันไปตามคุณงามความดีที่ตนได้กระทำไว้ในครั้งที่เป็นมนุษย์ และได้มาเสวยสวรรค์สมบัติตามที่ตนได้ปรารถนาเอาไว้ ๒. เรื่องวรรณะ คือ รัศมีของเทวดาอันเป็นของทิพย์ มีสภาพเป็นแสงสว่างออกมาจากกายเทวดา ๒ ประการ คือ สามารถกำจัดความมืดได้ และเป็นสภาพทำให้เกิดความงามรุ่งเรืองขึ้นอยู่กับการได้สร้างบุญกุศลของเทวดานั้นๆ ๓. เรื่องความสุขเช่น เทวดาชั้นยามา เป็นแดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ เป็นสวรรค์ที่ปราศจากความลำบากโดยประการทั้งปวง เหล่าเทวดาผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นนี้เป็นผู้ถึงซึ่งความสุขอันเป็นทิพย์ ๔. เรื่องยศเช่น ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย เสวยราชสมบัติเป็นอิสริยาธิปัตย์แห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์ ๕. เรื่องสวรรค์เช่น ในปฐมสุณิสาวิมาน เทพธิดาทำความดีทางกาย คือกายสุจริต ซึ่งเกิดจากมโนสุจริต คือการคิดเลื่อมใสคิดจะถวายทาน เพราะการทำทานในเนื่อนาบุญที่ถึงพร้อมเมื่อสิ้นชีวิตแล้วจึงไปเกิดในสวรรค์ วิเคราะห์วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงสวรรค์สมบัติ คือ ๑. ตามหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมื่อมีเมตตาก็จะเป็นที่รักใคร่ของทุกคน ถ้ามนุษย์ทุกคนปรารถนาสวรรค์สมบัติควรเจริญพรหมวิหาร ๔ เป็นประจำ ๒. ตามหลักศีล ๘ ที่มีปัญญาเป็นพื้นฐาน เป็นเครื่องกันทุจริต เป็นเสปียงเดินทางชั้นเยี่ยม เป็นพาหนะอันประเสริฐ เป็นเครื่องหอม

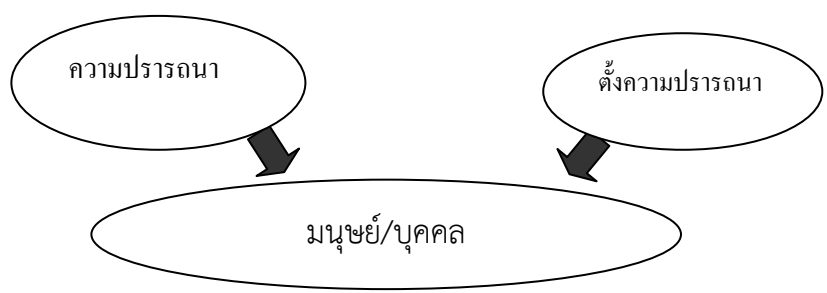
ที่มุ่งไปทั่วทิศานุทิศ เป็นสะพานนำไปถึงสวรรค์สมบัติได้ ๓. ตามหลักเทวธรรม คือต้องประพฤติ
 เทวธรรมอยู่ตลอดเวลาและยังเป็นเหตุแห่งการเกิดในเทวโลกสมปรารถนาอีกด้วย ๔. ตามหลักวัต
 ตบพ ๗ เช่น เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต อย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยไม่ลดละและ
 ต้องปฏิบัติด้วยความปราศจากมลทิน และอกุศลจิตทั้งปวงจึงจะทำให้สมบูรณ์ อันเป็นหนทางที่
 นำไปสู่สวรรค์สมบัติได้สมปรารถนา

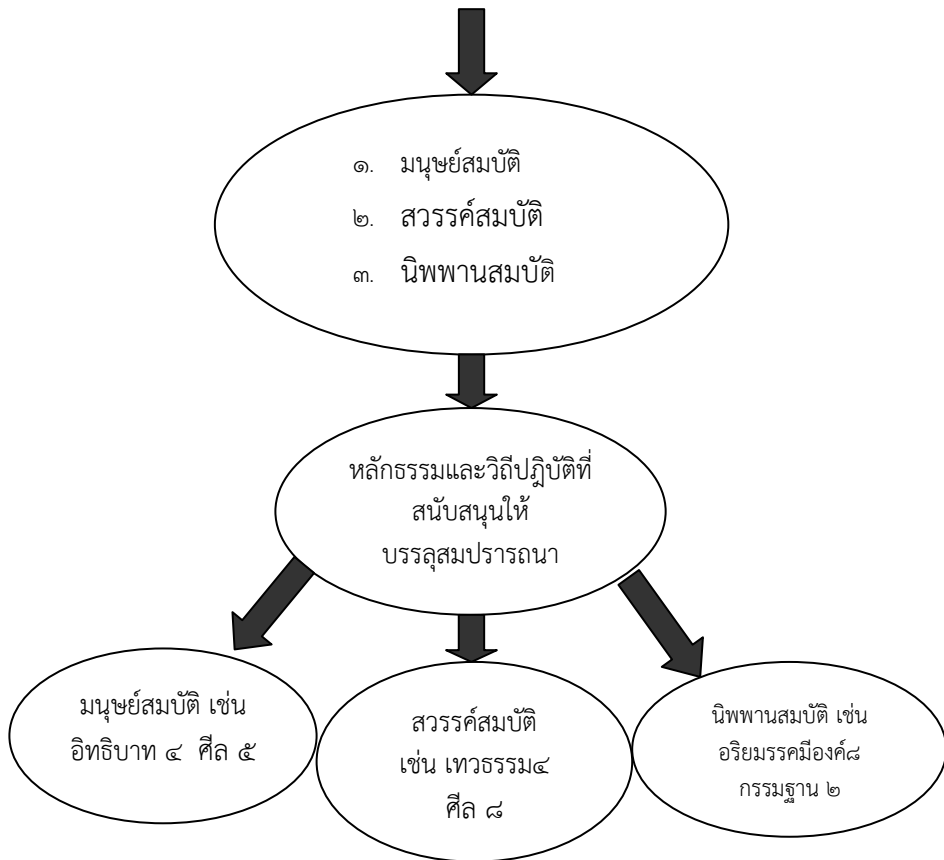
วิถีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสมปรารถนาของมนุษย์ในนิพพานสมบัติ แบ่งออกเป็น
 ความสมปรารถนาของมนุษย์ในนิพพานสมบัติมี ๒ ประเภท สอุปาทิเสสนิพพาน ได้แก่ นิพพาน
 ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ และอนุปาทิเสสนิพพานสมบัติ ได้แก่ นิพพานไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ ถือ
 ว่าเป็นความสุขสูงสุดของบุคคลเรียกว่า นิพพานสุข หรือนิพพานสมบัติ และวิเคราะห์วิถีปฏิบัติ
 เพื่อให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติ คือ ๑. ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ประกอบด้วย กาย เวทนา จิต และ
 ธรรม ถ้ามุขย์ทุกคนปรารถนานิพพานสมบัติต้องปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพราะเป็นองค์
 ธรรมเครื่องตรัสรู้เพื่อที่จะได้บรรลุนิพพานสมบัติ ๒. ตามหลักสัมมัปปธาน ๔ คือ สังวรปธาน
 ปหานปธาน ภาวนापธาน และอนุรักษนาปธานเป็นเหตุให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติตามที่ตนได้
 ปรารถนาไว้ ๓.ตามหลักอินทรีย์ ๕ คือ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาอินทรีย์ ปัญญินท
 รีย์ รู้ทั่วอริยสัจ ๔ มีทุกข เป็นต้น หรือทำให้แจ้งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตารู้อั้ทั่วถึงธรรมที่เป็นกุศลและ
 อกุศล ที่ควรเสพและไม่ควรเสพเป็นต้นจึงเป็นหลักธรรมให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติได้ ๔. โขขณงค์
 ๗ เป็นองค์ธรรมเครื่องตรัสรู้หรืออริยสัจ ๔ ประกอบด้วย สติสัมโพชฌงค์ อิมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิ
 รียสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็น
 ทางหรือ เป็นเครื่องมือสำหรับนักปฏิบัติเพื่อช่วยควบคุมสนับสนุนให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติ ๕.
 อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการได้แก่สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
 สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสมาธิ และสัมมาสมาธิ เมื่อย่อมรรค ๘ ลงแล้วก็ได้แก่ ศิล สมาธิ
 ปัญญา เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติซึ่งจะถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตของ
 มุขย์ทุกคน

๗. องค์ความรู้ใหม่

กล่าวโดยสรุปองค์ความรู้ที่ได้การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ความสมปรารถนาในคัมภีร์
 พระพุทธศาสนาเถรวาท ๓ ด้าน คือ ความสมปรารถนาในมนุษย์สมบัติ ความสมปรารถนาใน
 สวรรค์สมบัติและความสมปรารถนาในนิพพานสมบัติ โดยสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพองค์ความรู้เรื่องความสมปรารถนา

๘. สรุปผลการวิจัย

บุคคลที่ปรารถนามนุษย์สมบัติ จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำพาให้ถึงมนุษย์สมบัติ เช่น อธิปไตย ๔ ศีล ๕ ๔. พละ ๕ และ ปัญญา ๓ เป็นต้น บุคคลที่ปรารถนาสวรรค์สมบัติจะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำพาให้ถึงสวรรค์สมบัติ เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ ศีล ๘ เทวธรรม ๔ วัตตบท ๗ เป็นต้นและบุคคลที่ปรารถนามนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติต้องลงมือปฏิบัติตามอริยฐานธรรม และบุคคลที่ปรารถนานิพพานสมบัติ ที่เป็นไปเพื่อการสิ้นกิเลสจะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำพาให้ถึงนิพพานสมบัติ เช่น สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ และต้องลงมือปฏิบัติตามกรรมฐาน ๒ ประการคือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นหนทางให้บรรลุถึงนิพพานสมบัติสมปรารถนาได้

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

พร รัตนสุวรรณ. กงขาวิตรณปุราณฎีกา กงขาวิตรณปอภินวฎีกา. สำนักค้นคว้าทางจิต
วิญญาณ, ๓๕๓๙.

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. มหาเวสสันดรชาดก ฉบับที่ ๑๓. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร :
องค์การการค้าคุรุสภา. ๒๕๑๖.

กรมศิลปากร. เฉลิมพระยศเจ้านาย ฉะบับมีพระรูป (เล่ม ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ๒๕๓๘.

ป. หลงสมบุญ (ประยุทธ์ หลงสมบุญ). พจนานุกรม มทร-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
เรื่องปัญญา. ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔๕. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ผลิธัมม. ๒๕๕๙.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทฺโธ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิถีชีวิต พฤติกรรมสุขภาพ และ
การดูแลสุขภาพ แบบองค์รวมของพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๑.

